

Pestprotocol

Professor Burgerschool

Versie 12-11-2018

Inhoud

Inhoud		2
Inleiding		3
	Doel van het pestprotocol Uitgangspunten	
Hoofdstuk 1	Wat is pesten? Definitie van pesten Vormen van pesten Cyberpesten	4
Hoofdstuk 2	Preventie	7
Hoofdstuk 3	Signalering, erkenning en stellingname Signalering Erkenning en stellingname	9
Hoofdstuk 4	Aanpak van pestgedrag Stappenplan Consequenties	10
Hoofdstuk 5	Begeleiding van de betrokken leerlingen Begeleiding van de gepeste leerling Begeleiding van de pester Begeleiding van de zwijgende middengroep Adviezen aan alle ouders Adviezen aan ouders van de gepeste leerling Adviezen aan ouders van de pester	11
Hoofdstuk 6	Klachtenregeling	13
	Referenties	15

Inleiding

Doel van het pestprotocol

Scholen zijn bij wet verplicht om op effectieve wijze pesten tegen te gaan. Het is een kerntaak van scholen om te zorgen voor een veilige school, waarbij de nadruk op preventie ligt. Scholen worden daarbij verplicht om te kiezen voor een bewezen effectieve methode om het pesten aan te pakken. Dit pestprotocol van de Professor Burgerschool voldoet aan deze eis. Op de Professor Burgerschool wordt gewerkt met de methode 'Goed Gedaan!'. De anti-pestcoördinator van de Professor Burgerschool is de zorgcoördinator. Dit teamlid houdt actief in de gaten of er op school wordt gepest.

We willen een school zijn waarin alle leerlingen zich prettig en veilig voelen en zich op een positieve manier kunnen ontwikkelen. Er wordt geprobeerd een pedagogisch klimaat te scheppen waarin dit mogelijk is. Onderdeel van dit klimaat is dat we proberen te voorkomen dat leerlingen elkaar pesten. Helaas is dit niet altijd te voorkomen en kan het zijn dat op de Professor Burgerschool pesten voorkomt. In dit protocol leggen we vast hoe we pestgedrag benaderen. Wat we doen om pesten te voorkomen, hoe we pesten signaleren en hoe we handelen als pesten toch voorkomt. We willen zo een helder beleid voeren ten aanzien van pesten waar alle betrokkenen op kunnen terugvallen in voorkomende gevallen.

Uitgangspunten

Het pestprotocol is gebaseerd op een aantal uitgangspunten. Deze zijn:

- Pesten wordt door alle betrokkenen, medewerkers van de school, externe medewerkers, ouders en leerlingen, onderkend als een probleem.
- Alle betrokkenen spannen zich gezamenlijk in om pestgedrag te voorkomen.
- Leerkrachten, medewerkers en ouders zijn alert op pestgedrag en proberen dit tijdig te signaleren.
- Als pesten voorkomt, nemen leerkrachten, medewerkers en ouders duidelijk stelling tegen dit gedrag en ondernemen actie.
- Als het pestgedrag nogmaals voorkomt, volgt de school de procedure zoals beschreven in dit pestprotocol.

Hoofdstuk 1. Wat is pesten?

Definitie van pesten

Pesten is systematisch geweld (psychisch, fysiek of seksueel) van een leerling of een groep leerlingen ten opzichte van één of meer andere leerlingen, die niet (meer) in staat is/zijn zichzelf te verdedigen.

Er is een onderscheid te maken tussen plagen en pesten. Deze begrippen worden regelmatig door elkaar gebruikt, maar er is een duidelijk verschil. We spreken over plagen wanneer er sprake is van gelijkwaardigheid tussen de betrokkenen en het vertoonde gedrag plaatsvindt in een positieve sfeer. De leerlingen nemen elkaar in de maling, dagen elkaar uit, zonder dat dit door de betrokkenen als bedreigend of echt vervelend wordt ervaren. Het plagen heeft zelfs een pedagogische waarde: leerlingen leren voor zichzelf op te komen en met conflicten om te gaan. Pesten is een vorm van agressief gedrag waarbij een betrekkelijk machteloze persoon wordt aangevallen, vernederd of buitengesloten door één of meerdere individuen. Pesten heeft drie kenmerken: het is intentioneel, vindt herhaaldelijk en over een langere periode plaats, en er is een machtsverschil tussen dader en slachtoffer. Pesten vindt plaats in groepen, er is niet altijd een duidelijk onderscheid te maken tussen de pester en de gepeste en deze rollen kunnen ook omdraaien. Pesten vindt online en offline plaats. Bij pesten gaat het dus om een combinatie van:

Machtsverschil

Het gepeste kind is jonger, kleiner, verbaal of fysiek minder sterk, minder machtig of staat tegenover een meerderheid.

Schade

Er ontstaat lichamelijke, materiële en/of geestelijke schade.

Duur

Het pesten houdt niet na één keer op, maar gebeurt vaker of houdt langere tijd aan.

Herhaling

Het gaat vaak om dezelfde pester(s) die het op één slachtoffer gemunt hebben.

Pesten kan een imitatie zijn van de agressie die leerlingen thuis eventueel ervaren. leerlingen kunnen door verbale of fysieke mishandeling die zij tijdens hun opvoeding ervaren denken dat agressie en geweld effectieve manieren zijn om problemen aan te pakken. leerlingen die slachtoffer van pesten zijn hebben over het algemeen bepaalde persoonlijkheidskenmerken in combinatie met fysieke zwakte of een afwijking van de 'norm'. Er zijn twee typen slachtoffers te onderscheiden. het passieve, onderdanige slachtoffer en het provocatieve slachtoffer. Het passieve onderdanige slachtoffer wordt gekenmerkt door onzeker en gevoelig zijn en het hebben van weinig vrienden. Het provocatieve slachtoffer is tegelijkertijd ook dader. Dit type slachtoffer wordt gekenmerkt door een combinatie van angstige en agressieve reactiepatronen, zij zijn vaak geneigd om terug te vechten als ze aangevallen worden. Ook kunnen zij ergernis oproepen bij anderen en andere zwakkere leerlingen pesten.

Vormen van pesten

- Een ander opzettelijk beledigen
- Een ander voortdurend ergens de schuld van geven
- Iemand een (vervelende) bijnaam geven
- Briefjes doorgeven

- Opmerkingen maken over kleding
- 'Zogenaamd' leuke opmerkingen maken over een ander
- Isoleren of negeren
- Imiteren
- Kleineren
- Bedreigen en/of chanteren
- Schelden of schreeuwen tegen een ander
- Voor schut zetten of vernederen
- Uitsluiten bij spelen, partijtjes, klassen rondgaan e.d.
- Bezittingen afpakken en/of vernielen
- Fysiek geweld als schoppen, slaan, spugen

Cyberpesten

Soms gaat het pesten op school door via de computer of mobiele telefoon, dit heet cyberpesten. Cyberpesten gaat vaak over hele directe, persoonlijke benaderingen. De leerlingen die gepest worden worden hiermee geconfronteerd in hun privéleven en zijn er dus niet vanaf als zij naar huis gaan.

Onder cyberpesten valt onder andere:

- Schelden of bedreigen via email, SMS, Whatsapp of sociale media (Facebook etc.)
- Virussen versturen naar de computer van de ander
- Hacken van de computer
- Iemands paswoord stelen en mailen of chatten in naam van die persoon.
- Vervelende foto's of filmpjes van de ander ongevraagd op een website plaatsen
- Pest-emails. Dit kunnen zowel woorden als beelden zijn (bv. gefilmd hoe iemand uitgelachen wordt) die enkel naar het slachtoffer of naar een hele groep mensen gestuurd worden
- Het mobiele telefoonnummer van iemand openbaar maken, zodat hij of zij ongewenste telefoontjes krijgt
- Het wachtwoord van iemand stelen van een game: spelen in naam van iemand anders en ervoor zorgen dat hij of zij verliest.
- 'Verworvenheden' stelen in een game: ervoor zorgen dat de avatar van iemand (het virtuele personage in een game) niet meer zo sterk is
- 'Virtuele uitsluiting': een hele groep mensen die allemaal dezelfde persoon blokkeren zodat er met deze persoon niet meer gechat wordt
- Opzettelijk schokkende beelden tonen via de webcam
- Profielen met kwetsende inhoud: een profiel aanmaken waarop iemand belachelijk gemaakt wordt
- Een populariteitsmeter waarbij anderen kunnen stemmen hoe lelijk of dom iemand is

leerlingen hebben bij cyberpesten vaak het gevoel dat de hele wereld toekijkt hoe zij belachelijk gemaakt worden, omdat het ook op een openbare manier kan gebeuren, bijvoorbeeld via een website. Ouders zijn er meestal te laat of niet van op de hoogte, omdat het via internet en mobiele telefoon verloopt.

Hoofdstuk 2. Preventie

Het is aangetoond dat pesten langer voortduurt als de andere leerlingen uit de klas er niet tegen optreden en het laten gebeuren. De dader kan op deze manier denken dat het pesten goedgekeurd wordt door de rest. Leeftijdsgenoten kunnen dan ook een beschermende werking hebben als zij

voor het slachtoffer opkomen. Daarom is het belangrijk om alle leerlingen bewust te laten worden van hoe zij met pestgedrag om moeten gaan.

Op de Professor Burgerschool creëren we een pedagogisch klimaat waarin leerlingen zich veilig voelen, waarin verschillen tussen leerlingen geaccepteerd en gewaardeerd worden en waarin leerlingen leren op een positieve manier met elkaar om te gaan. Wij proberen dit te bereiken door middel van het hanteren van de schoolregels van de Professor Burgerschool. Deze regels worden regelmatig onder de aandacht gebracht binnen de school:

- Wij vertrouwen elkaar
- Wij helpen elkaar
- Niemand speelt de baas
- Niemand lacht uit

De belangrijkste regel tegen pesten is:

Als je zelf gepest wordt of ziet dat iemand anders wordt gepest, vertel je het aan de leerkracht. Pesten moet je niet geheim houden, praat erover, dat is geen klikken, maar helpen.

Andere manieren van de Professor Burgerschool om een zo veilig mogelijk schoolklimaat te bereiken zijn:

- Als school stellen we hoge eisen aan de pedagogische kwaliteiten van leerkrachten. Zij moeten in staat zijn om vanuit werkelijke interesse relaties aan te gaan met leerlingen die betekenisvol zijn en een groep leerlingen als leergemeenschap te zien in de brede zin van het woord.
- Het voorbeeld van de leerkracht is van groot belang. De leerkracht heeft een positieve houding ten opzichte van de verschillen tussen leerlingen en leert de leerlingen dat ruzies niet met geweld worden opgelost maar worden uitgesproken. Agressief gedrag wordt ook van leerkrachten en ouders niet geaccepteerd.
- Onderwerpen als veiligheid, omgaan met elkaar, rollen in de groep en aanpak van ruzies komen aan de orde in de lessen van 'Goed Gedaan!', maar ook tijdens besprekingen in de klas en nabesprekingen van pauzes of gym.
- Leerlingen leren op verschillende manieren hoe ze moeten samenwerken/spelen
- Tijdens de pauzes is er op het schoolplein voldoende personeel aanwezig dat toezicht houdt
- In de klas worden werkvormen gehanteerd waarin leerlingen gestimuleerd worden om samen te spelen en te werken.
- Binnen de school wordt er gewerkt met de methode: 'Goed gedaan!' Dit programma wil opbouwend gedrag en positieve sociale betrokkenheid stimuleren door het oefenen van sociaal-emotionele vaardigheden. Deze vaardigheden worden overgedragen door lesmateriaal, oefeningen en trainingen voor leerkrachten en ouders. Deze vaardigheden dragen ook bij aan een veilig schoolklimaat en het werkt daardoor preventief tegen pesten.
- Verder kan de groep een anti-pestcontract opstellen, die alle leerlingen en de groepsleerkracht ondertekenen

Om preventief cyberpesten tegen te gaan wordt regelmatig met de leerlingen over het gebruik van de computer gepraat en staan de computers op een zichtbare plaats in de klas, zodat de leerkracht er zicht op heeft. Ook beschikken de computers op de school over spamfilters, antivirusprogramma's, een firewall en het filtersysteem Family Safety Centre (Microsoft).

Hoofdstuk 3. Signalering, erkenning en stellingname

Signalering

De leerlingen worden gestimuleerd naar de leerkracht of naar de zorgcoördinator/ contactpersonen toe te gaan als er sprake is van pesten (bij zichzelf of anderen). De leerkrachten zijn echter ook zelf alert op signalen van pesten in de klas.

Signalen die erop kunnen wijzen dat een leerling gepest wordt zijn:

- vaak alleen staan of bij de leerkracht gaan staan in de pauze
- niet buiten willen spelen op school
- vaak spullen kwijt zijn op school
- overdreven aanpassen aan andere leerlingen

Ook ouders kunnen signalen van pesten herkennen, bijvoorbeeld:

- niet naar school willen of aangeven ziek te zijn
- aangeven dat het zich ongelukkig voelt binnen de groep of op school
- het verhalen vertelt over pesterijen die hem of haar worden aangedaan en daarbij steeds dezelfde naam/namen noemt
- bepaalde kleren niet aan willen naar school

In de school bij de hoofdtrap op de eerste verdieping hangt een brievenbus waarin leerlingen, eventueel anoniem, kunnen melden dat ze gepest worden of zien dat een andere leerling gepest wordt. Deze brievenbus wordt regelmatig geopend door de contactpersonen van de school en zij onderzoeken de melding en onderneemt zelf actie of bespreekt wat er gebeuren moet met leerkrachten en/of directie. De contactpersonen van de Professor Burgerschool zijn:

- Aafke Scholtus: a.scholtus@viertaal.nl

- Chris Schutte: c.schutte@viertaal.nl

Zie voor verder informatie hoofdstuk 6. Klachtenregeling.

Erkenning en stellingname

Wanneer de leerkracht signaleert dat een leerling gepest wordt of wanneer een leerling dit zelf aangeeft is het belangrijk dat de leerling serieus genomen wordt en dat het pestgedrag wordt erkend als probleem. De leerkracht neemt altijd duidelijk stelling tegen het pestgedrag. De leerkracht biedt hulp aan het gepeste kind en begeleidt de pester.

Ook ouders die signaleren dat hun kind gepest wordt, moeten hun kind serieus nemen.

Het is belangrijk dat zij direct met de leerkracht, de Onderwijs- en zorg coördinator of de schoolleiding gaan praten over het pesten, dan kan er snel actie ondernomen worden tegen het pestgedrag.

Hoofdstuk 4. Aanpak van pestgedrag

Stappenplan

Wanneer leerlingen ruzie hebben of als er gepest wordt, volgen we het volgende stappenplan:

Stap 1: leerlingen maken het aan elkaar duidelijk als ze iets niet leuk vinden wat een ander leerling doet. Ze proberen er eerst zelf uit te komen.

Stap 2: Op het moment dat de leerlingen er zelf niet uit komen leggen zij het probleem voor aan de leerkracht. Het inschakelen van de leerkracht wordt niet opgevat als klikken. De leerlingen wordt bijgebracht dat zij niet mogen klikken, maar als zichzelf of iemand anders worden gepest, of ruzie hebben en ze komen er samen niet uit, dan mogen ze hulp aan de leerkracht vragen: dit wordt niet gezien als klikken.

Stap 3: De leerkracht brengt beide partijen bij elkaar voor een verhelderingsgesprek en probeert samen met hen het probleem op te lossen en (nieuwe) afspraken te maken.

De leerkracht neemt altijd duidelijk stelling tegen pesten.

Stap 4: Wanneer het pesten tussen dezelfde leerlingen zich herhaalt treden de fasen van de consequenties in werking.

Consequenties

Als het stappenplan geen positief resultaat oplevert, worden er consequenties aan het pestgedrag verbonden. Deze zijn opgebouwd in 3 fasen, opbouwend in zwaarte naarmate het pestgedrag langer aanhoudt en/of ernstiger is.

Fase 1

- De leerkracht voert gesprekken met de pester en/of de hele groep met als doel bewustwording van wat het pesten betekent voor de gepeste leerling en voor de groep.
- De leerkracht maakt afspraken over gedragsverandering met de pester. De naleving van de afspraken wordt regelmatig besproken.
- Eventueel kan een sanctie opgelegd worden, bijvoorbeeld één of enkele pauzes binnen blijven, een schrijfofdracht maken over de toedracht en de rol van de pester of een werkstuk maken over pesten of nablijven.
- De leerkracht noteert de gemaakte afspraken met de pester in het pest dossier. Deze ligt in de kamer bij de zorgcoördinator

Fase 2

- De leerkracht en/of zorgcoördinator/directeur voert een gesprek met de ouders van de pester. Het probleem en de eerder genomen maatregelen worden met de ouders besproken. De medewerking van de ouders wordt nadrukkelijk gevraagd om een einde aan het probleem te maken.
- Van het incident wordt een incidentenregistratie gedaan in Parnassys.

Fase 3

- Bij aanhoudend pestgedrag kan deskundige hulp worden ingeschakeld van de zorgcoördinator/gedragswetenschapper van de school.

Hoofdstuk 5. Begeleiding van de betrokken leerlingen

Adviezen voor de leerkracht

Begeleiding van de gepeste leerling

- Luister naar de leerling en neem het probleem serieus.
- Laat merken dat je achter de leerling staat en het pesten veroordeelt.
- Huilen of boos worden is vaak een reactie die een pester wil uitlokken. Help de leerling inzien dat hij/zij ook op een andere manier kan reageren.
- Zoek samen met de leerling naar een andere reactie en oefen die.
- Ga na welke andere oplossingen de leerling wil en werk samen met de leerling aan deze oplossingen.
- Benadruk de sterke kanten van de leerling.
- Ga de leerling niet overbeschermen of 'ik zal het de pesters wel eens gaan vertellen', hiermee plaats je de leerling in een uitzonderingspositie, wat het pesten negatief kan beïnvloeden.
- Praat met de ouders van de leerling.
- Zorg indien nodig voor professionele hulp.

Begeleiding van de pester

- Laat merken dat je het pestgedrag van de leerling afwijst, niet de leerling zelf.
- Praat met de leerling over zijn/haar rol in het pesten
- Laat de leerling d.m.v. gesprekken of rollenspellen tijdens de lessen van 'Goed Gedaan!' inzien wat het effect van zijn/haar gedrag is op het gepeste kind.
- Maak samen met de leerling afspraken om het gedrag te veranderen en help de leerling zich aan deze afspraken te houden.
- Help de leerling om op een positieve manier relaties met andere leerlingen te onderhouden.
- Beloon goed gedrag.
- Praat met de ouders van de pester om een eventuele oorzaak van het pesten te achterhalen en de aanpak op school en thuis op elkaar af te stemmen.
- Zorg zo nodig dat de leerling professionele hulp krijgt.

Begeleiding van de zwijgende middengroep

De meeste leerlingen zijn niet direct betrokken bij pesten in de actieve rol van pester. Sommige leerlingen houden zich afzijdig, merken niet dat er gepest wordt of willen het niet merken. Kenmerkend voor deze groep leerlingen is vaak dat zij bang zijn zelf slachtoffer te worden van pesterijen. Er zijn ook leerlingen die incidenteel meedoen met het pesten. Deze leerlingen zijn ook bang slachtoffer te worden, hopen hierdoor aan populariteit te winnen bij de pester(s) of proberen zo vriendschap te winnen of te behouden. De leerlingen in deze middengroep zijn over het algemeen leerlingen die erg gevoelig zijn voor de groepsnorm. Het is dan ook van groot belang dat de groepsnorm is dat je niet meedoet aan pestgedrag en dat je pesten meldt aan de leerkracht. De leerkracht kan deze norm ondersteunen en zo de middengroep mobiliseren tegen pesten.

Adviezen aan ouders

Alle ouders

- Stimuleer uw kind op een goede manier met andere leerlingen om te gaan.
- Corrigeer ongewenst gedrag en benoem goed gedrag van uw kind.
- Geeft zelf het goede voorbeeld.
- Leer uw kind voor zichzelf op te komen.
- Leer uw kind op een goede manier voor anderen op te komen.
- Praat regelmatig met uw leerlingen (en hun vrienden en vriendinnen) over wat ze doen en meemaken op internet, en hoe ze dat vinden.
- Zet de computer op een zichtbare plaats.

Ouders van de gepeste leerling

- Houd de communicatie met uw kind open, blijf in gesprek.
- Neem uw kind serieus en sta achter hem/haar.
- Verhoog het zelfrespect van uw kind door positieve stimulering.
- Bespreek het probleem met de groepsleerkracht en indien nodig met de ib-er Zorgcoördinator of directie.
- Houd een logboek bij van de pestincidenten, zodat de school precies weet wat het probleem is.
- Steun uw kind in het idee dat er een einde aan het pesten komt.

Ouders van de pester

- Neem het probleem serieus.
- Probeer achter de mogelijke oorzaak te komen.
- Maak uw kind gevoelig voor wat zijn/haar gedrag met anderen doet.
- Besteed (extra) aandacht aan uw kind, zodat u weet waar hij/zij mee bezig is.
- Corrigeer ongewenst gedrag en benoem goed gedrag.
- Maak uw kind duidelijk dat u achter de maatregel van de school staat.

Hoofdstuk 6. Klachtenregeling

Als een leerling of ouder vindt dat het gedrag of een beslissing van medewerkers van de school of het schoolbestuur onterecht is, kan deze een klacht indienen. U kunt dit ook doen als u vindt dat er iets had moeten gebeuren en de school (of een medewerker) dit heeft nagelaten. Voor de medewerkers van de school geldt eveneens dat zij een klacht kunnen indienen over de school of het bestuur.

Natuurlijk is het verstandig om eerst uw vraag, ongerustheid of klacht met de betreffende medewerker te bespreken. Wanneer dit niet tot een oplossing leidt, kunt u een gesprek met de directie van de school aanvragen. Het is onze ervaring dat de meeste klachten door de school zelf in goed overleg met de ouders opgelost kunnen worden. Mocht dat echter niet lukken, dan kunt u een beroep doen op de klachtenregeling. Op school ligt een exemplaar van de klachtenregeling ter inzage. In het kort komt deze regeling op het volgende neer: als het gesprek met de directie niet leidt tot een oplossing, dan kunt u een klacht indienen bij het schoolbestuur (de adresgegevens van het schoolbestuur staan voorin de schoolgids) of bij de externe en onafhankelijke klachtencommissie waarbij het schoolbestuur verplicht is aangesloten.

Contactpersoon school

Als u niet goed weet met wie u uw vraag, ongerustheid of klacht het beste kunt bespreken, kunt u altijd contact opnemen met de speciaal aangestelde contactpersoon van de school zelf. Dat geldt ook voor situaties waarin u in eerste instantie niet terecht kan bij de betrokken medewerker of directie van de school. De contactpersoon zal u dan adviseren met wie u uw vraag, ongerustheid of klacht het beste kunt bespreken. De contactpersoon gaat vertrouwelijk met uw informatie om en handelt zelf geen klachten af.

Vertrouwenspersoon bestuur

Voor klachten over discriminatie, seksuele intimidatie, geweld of agressie kunt u direct contact opnemen met de vertrouwenspersoon van VierTaal. Deze externe vertrouwenspersoon begeleidt u bij het zoeken naar mogelijkheden voor een oplossing en kan ook bemiddelen als dat nodig is.

Landelijke Klachtencommissie (LKC)

De Landelijke Klachtencommissie voor openbaar en algemeen toegankelijk onderwijs is onderdeel van de organisatie Onderwijsgeschillen.

Postbus 85191

3508 AD Utrecht

Telefoon: 030-2809590

E-mail algemeen: info@onderwijsgeschillen.nl

Website: www.onderwijsgeschillen.nl

Vertrouwensinspecteur

Bij de Inspectie van het Onderwijs werkt een klein team van vertrouwensinspecteurs. Ouders, leerlingen, docenten, directies en besturen kunnen de vertrouwensinspecteur benaderen wanneer zich in of rond de school problemen voordoen op het gebied van:

- Seksuele intimidatie en seksueel misbruik
- Psychisch en fysiek geweld
- Discriminatie en radicalisering

Meldingen die binnen deze bovengenoemde categorieën vallen, kunnen voorgelegd worden aan de vertrouwensinspecteur. Deze zal luisteren, informeren en zo nodig adviseren. Uw melding wordt geregistreerd in een vertrouwelijk dossier van de vertrouwensinspecteur. Zo nodig kan de

vertrouwensinspecteur ook adviseren in het traject naar het indienen van een formele klacht of het doen van aangifte.

De vertrouwensinspecteur is tijdens kantooruren bereikbaar op: 0900-1113111 (lokaal tarief).

Referenties

Professor Burgerschool (2014). Schoolgids Professor Burgerschool 2013-2014

Lyznicki, J.M., McCaffree, M.A., Robinowitz, C.B. (2004). Childhood bullying: implications for physicians. *American Family Physician*, 70 (9), 1723-1728.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en De Kinderombudsman (2013). *Plan van aanpak tegen pesten* .

Nederlands Jeugd Instituut. *Dossier Erkende Interventies pesten*.

Nederlands Jeugd Instituut. *Dossier Risicofactoren pesten*.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: what we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell.

Olweus, D. (1994). Bullying at school. *Long-term outcomes for the victims and an effective schoolbased intervention program*.

Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60 (6), 12-17.

Methode Goed Gedaan!

Veiligonline.nl/cyberpesten